

Pioniers van het ware rode geloof

Een harde ondernemer, een groot romanticus en een stalinist avant la lettre, die voor zijn dierbare vriend Marx alles deed. Zo leren we Engels kennen in een nieuwe biografie.

Karl Marx en Friedrich Engels zouden genoten hebben van de huidige kredietcrisis. Marx, de ongedisciplineerde deadlinewerker, zou er een uitvlucht in hebben gevonden om weer eens niet aan *Het Kapitaal* te werken. Engels zou zijn dagelijkse dozijn internationale kranten bestuderen en - eeuwige optimist - een revolutie voorspellen. Gezamenlijk zouden ze op met bier doordrenkte avonden debatteren over de wetten van het kapitalisme. Engels zou de dag erop stipt op tijd achter zijn bureau zitten, terwijl Marx uitgevloerd zou moeten bijkomen van de drank.

Menselijke mannen ('I couldn't help liking him', zegt biograaf Tristram Hunt over Engels), verbonden in een hechte, een half leven omvattende samenwerking en vriendschap. Individualisten, met groot gevoel voor vrijheid, een bohémien (Engels) en een familieman (Marx), met aandoenlijke zwakheden, die van drank en het goede leven hielden. Zouden ze zich in hun graf omdraaien als ze zouden weten dat hun volgelingen zich in het gunstigste geval star, streng en orthodox betoonden en in de slechtste gevallen grondleggers bleken van ijzige dictaturen?

Elegant, intelligent, zelfverzekerd,

snoeihard, malicieus, zorgzaam, vrijgevig, hardwerkend, ijzersterk, een romanticus, een stalinist avant la lettre, een rokkenjager, een handige geldbelegger en een uitstekende ondernemer, zo leren we Friedrich Engels (1820-1895) kennen in de rijke en mooi geschreven biografie van de Britse historicus Tristram Hunt, *The Frock-Coated Communist*. De jonge Friedrich groeide op in het Rijnland, als telg van een textielabrikantengeslacht. Op de universiteit verloor hij zijn geloof en begon hij sociaal-kritische stukken te schrijven.

Zijn bezorgde vader dwong hem in het familiebedrijf te werken. Friedrich deed er een gedetailleerde kennis op van de werking van het kapitalisme die hem later goed van pas zou komen. In de familiefabrieken in Manchester zag Friedrich wat de industrialisatie teweeg had gebracht (kinderarbeid, een verpauperd proletariaat) en hier schreef hij zijn geruchtmakende *Die Lage der arbeitende Klasse in England*. Dit boek - geheel gebaseerd op de toestand in de fabrieken van de familie - vormde weer de basis voor de economische theorieën en *Het Kapitaal* van Marx.

Engels brak met zijn familie, ging weer studeren en bouwde een naam op als schrijver van politieke radicale stukken. De eerste ontmoeting met Marx (1818-1883), op de redactie van de *Rheinische Zeitung*, was stroef. Volgens Hunt was Marx gevoelig voor ideologische concurrentie, hij was vermoedelijk jaloers op Engels. Jaloezie was Engels vreemd. Hij erkende al snel Marx' superioriteit; hij vond hem een genie en aanvaardde zonder morren een ondergeschikte rol. Tristram Hunt geeft in de biografie een mooi beeld van die bijna veertig jaar durende vriendschap en samenwerking tussen de beide mannen. Daarbij gaat de voorkeur van Hunt, ondanks de vaak vernietigende beschrijvingen, duidelijk uit naar Engels. Hij vindt Marx een klagende, egocentrische parasiet, al te gemakzuchtig terend op de zak van zijn rijke vriend.

In *The Frock-Coated Communist* beleven we ook de turbulenties van de 19de eeuw, de opkomst van de socialistische bewegingen, de arbeidersopstanden en bloedig neergeslagen revoluties in Europa. We zien hoe Engels en Marx de voorhoede gaan vormen van een internationale beweging, hoe zij als politieke activisten van hoofdstad naar hoofdstad trekken totdat zij na de mislukte revolutie van 1848 persona nog grata worden en uit vrees voor arrestatie naar Engeland vluchten.

Engels werd de vertolker van Marx' theorieën. Hij was de strateeg, de campagneman en de organisator. In Parijs leidde hij politieke bijeenkomsten met een mengeling van dreige-

menten, verdeel- en heerstactiek, beschuldigingen en intimidatie. Na gedane arbeid nam de *womanizer* Engels graag een duik in het Parijse nachtleven.

Marx en Engels waren er altijd als de kippen bij om concurrenten te bestrijden. Bij een van die gevallen schreef Engels een geharnast pamflet waarin Hunt de vooraankondiging ziet van wat de volgende eeuw zou brengen aan aanklachten, ontmaskeringen, machinaties en politieke zuiveringen. Het was uit liefde en loyaliteit voor Marx, schrijft Hunt bijna verontschuldigd, dat Engels partijdiscipline afdwong, ideologische ketterij vervolgde en in het algemeen de rol speelde van grootinquisiteur als het aankwam op het in stand houden van het ware communistische geloof. Zo maakte Engels Bakoënin die 'De Internationale' dreigde te ondermijnen, zo zwart dat de anarchist het veld moest ruimen. August Bebel en Wilhelm Liebknecht, die een beetje ideologisch dreigden te gaan freelancen, werden door Engels met bedreigingen terug in het hok gefloten.

In ballingschap in Londen kwam het gezin Marx in grote armoede terecht. Engels, die ook zijn familietoelage dreigde kwijt te raken, zag geen andere uitweg voor zichzelf en voor Marx, dan zich op te offeren en terug te keren naar de familieonderneming. Jaar in jaar uit zouden vanuit Manchester geld en goederen naar de familie Marx stromen. In de twintig jaar dat Engels in Manchester zijn taak vervulde en Marx in Londen bezig was met zijn levenswerk schreven

Engels (links) en Marx (rechts), met Marx' dochters, 1864. Foto HH

zij elkaar dagelijks brieven. Lange epistels over het werk, de politiek, de beweging, het leven, de frustraties, teleurstellingen en passies.

Uit de briefwisseling blijkt, schrijft Hunt, niet alleen hoe gelijkwaardig zij waren maar ook hoe intens en diep hun vriendschap is. Ze troosten, beemoedigen en bekritisieren elkaar. Slechts op één moment kreeg de vriendschap een knauw: toen Mary, de vrouw met wie Engels in Manchester had samengeleefd, stierf en Marx daar in een brief slechts één zin aan wijdde, en vervolgens meteen om geld vroeg. Engels zweeg vijf dagen. Marx maakte - heel ongewoon - beschaamd zijn excuses.

In de brieven wordt veel geklaagd over lichamelijke ongemakken, vooral Marx, de hypochonder, zeurt tot in detail over elk kwaaltje. Maar dat heeft volgens Francis Wheen, schrijver van *Das Kapital van Karl Marx - Een biografie*, vooral te maken met zijn angst voor deadlines. 'Dan hoorde men weer het vertrouwde gejammer over een pijntje hier en een pijntje daar.' Wheen beschrijft op geestige wijze Marx' worsteling. Jaar in jaar uit deed hij alsof *Het Kapitaal* bijna af was. Na tien jaar bleek er niet meer te zijn dan een wankele stapel niet te publiceren notitieboeken, gevuld met willekeurige losse aantekeningen. Een jaar voor publicatie bestond het boek uit een manuscript van 1200 bladzijden, 'een volgekliederde warboel van doorhalingen en niet te ontcijferen gekrabbel'.

Waar Wheen *Het Kapitaal* beschouwt als 'een grootse gothische roman' vond Friedrich Engels het een ontoegankelijk, veel te dik boek. De meeste mensen, meende hij, zijn te

lui om *Het Kapitaal* te lezen. Hij nam het op zich om Marx' ideeën in handzaam formaat te vertalen. Hij werd er later van beschuldigd dat hij daarbij het humanisme van Marx inruilde voor starre dogma's. Generaties communisten in de voormalige Sovjetunie, Oost-Europa, Azië en Afrika haalden hun ideeën uit het werk van Engels.

Is Engels dan verantwoordelijk voor de misdaden die onder de vlag van marxisme-leninisme zijn gepleegd? Nee, vindt Tristram Hunt, net zomin als je Adam Smith verantwoordelijk kunt houden voor de feiten van de vrije markt. De biograaf gaat nog een stap verder. Hij vindt dat tegenstanders een karikatuur van Engels hebben gemaakt. Engels was niet die bekrompen, dogmatische architect van het dialectisch-materialisme, maar een onderzoekende geest, geïnteresseerd in nieuwe ideeën die aan het eind van zijn leven voorstander werd van een democratische weg naar het socialisme. Hij zou, zo meent zijn biograaf, nooit het 20ste-eeuwse communisme van de Sovjetunie hebben aanvaard. Een niet helemaal overtuigend slot van een verder prachtige biografie.

Geke van der Wal

★★★★★

Tristram Hunt: The Revolutionary Life of Friedrich Engels.

Penguin Books; 464 pagina's; € 38,25. ISBN 978 0 713 99852 8.

★★★★★

Francis Wheen: Das Kapital van Karl Marx - Een biografie.

Uit het Engels vertaald door A. Mulder. Mets & Schilt; 116 pagina's; € 18,-. ISBN 978 90 5330 521 8.